

Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова"
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України
Київська духовна академія і семінарія УПЦ

**Г.С. Сковорода у друкованих виданнях України:
300-річчю від дня народження мислителя присвячується
(експонована виставка на матеріалах
Державного архіву друку
Книжкової палати України імені Івана Федорова)**

Дата відкриття 12 жовтня 2022 року

**Київ
2022**

ПОБОРНИК НАРОДНОГО ЩАСТЯ

Епоха Просвітництва XVIII ст. позначилася великою кількістю незабутніх імен, серед яких вагоме місце займає український мислитель Григорій Савич Сковорода (1722-1794). Масштаб особистості цього діяча вражає не тільки кількістю дотичних до нього галузей науки (філософія, етика, богослов'я, педагогіка, психологія тощо), але й яскравістю висловлених ним ідей, які дотепер не втрачають своєї актуальності. Серед останніх панують як трансформоване з античності сократівське "Пізнай самого себе", так і складена самим Г. С. Сковородою формула "спорідненої праці", що становить фундамент для зростання такого інноваційного параметру новітнього життя, як індекс щастя людини. Письменник-гуманіст закарбував у науці ознаки діалектичної рухливості думки, що на шляху до Істини перебуває у перманентному пошуці та здивуванні.

У філософській науці ім'я Григорія Савича Сковороди посідає особливе місце. Син козака з Полтавщини, випускник Києво-Могилянської академії, придворний співак, приватний вчитель, викладач Переяславського та Харківського колегіумів, мандрівник країнами Західної Європи (відвідав Польщу, Угорщину, Австрію, Прусію і, за деякими даними, Італію) та теренами власної батьківщини, Г.С. Сковорода на декілька століть випередив час, у якому він жив. Нині до його ідей та вчення звертається уся світова наука. Український мислитель досліджував ключові проблеми філософії, етики, релігії, педагогіки, соціальної психології як на тлі існуючого феодального ладу, так і на тлі новонародженого буржуазного устрою. Не заперечуючи прогресу в суспільному розвитку, Г.С. Сковорода, між тим, одним із перших помітив, що у ставленні до простої людини, яка годується лише з власної тяжкої праці, буржуазний лад нічим не кращий за феодальний. Тож, у питаннях етики український вчений захопився пошуком справедливого мироустрою. Недосконала організація суспільного життя ("всякий, хто вище, то нижчого гне, дужий безсильного давить і жме, бідний багатого — певний слуга, корчиться, гнеться пред ним, як дуга"), попрання біблійних заповідей як основ життя, побудованого на засадах божої справедливості і, як наслідок, наруга над честю і гідністю людини обурювали вченого. Не в змозі протистояти цьому огидному суспільному блюзнірству, Г.С. Сковорода на певному етапі свого життя прийняв рішення дистанціюватися від нього. Надгробна епітафія на могилі філософа "Світ ловив мене, та не впіймав" свідчить про те, що вчений не став заручником недосконалого, ворожого до народу ладу. Інакше говорячи, філософ не заплямував себе співпрацею з жорстоким державним механізмом.

Завдяки своїм різнобічним талантам, Г.С. Сковорода зумів втілити свої думки у зрозумілі для простої, малоосвіченої людини форми. Розробляючи складні філософські проблеми (одвічне протистояння добра і зла, єдність людини і природи, потреба людського самопізнання), вчений занурився у жанри громадянської ("Всякому городу нрав і права") і ліричної ("Ой ти, птичко жолтобоко") поезії. І хоча літературна спадщина Г.С. Сковороди є невеликою

(збірки "Сад божественних пісень", "Байки харківські", ряд пісенних поезій), вона надзвичайно яскрава і цілком відображає наукові погляди філософа, популяризуючи ідеї гуманізму, правди і найкращих душевних поривів людини. Григорій Сковорода став одним із фундаторів української сольної пісні з інструментальним супроводом. Його пісні "Стоїть явір над водою", "Ах поля, поля зелені" дотепер із задоволенням переспівують українці. На музику покладені й неповторні авторські байки мислителя ("Орел та Черепаха", "Ворона й Чиж", "Мурашка та Свиня", "Змія та Жаба", "Бджола та Шершень", "Зозуля та Дроздик" тощо).

Постать Г.С. Сковороди завжди перебувала у колі інтересів науковців. На сьогоднішній день бібліографічний покажчик присвячених йому друків налічує близько 2 тис. одиниць. І це тільки видання, що вийшли на теренах України. Праці самого Г.С. Сковороди перевидавалися нечисленну кількість разів. Перше повне зібрання творів філософа і поета було видано зусиллями Академії Наук Української РСР у 1961 р.

Підготовлена і представлена у даному буклеті виставка "Г.С. Сковорода у друкованих виданнях України: 300-річчю від дня народження мислителя присвячується (на матеріалах Державного архіву друку Книжкової палати України імені Івана Федорова)" складається з різноформатних друків (книги, журнали, автореферати, аркушеві видання, ноти тощо) і налічує понад двохсот експонатів. Серед останніх знаходяться видання часів Української національно-демократичної революції та боротьби за збереження української державності (1917-1921 рр.), що зберігаються у Спецфонді архівного книгосховища: книга "Хто такий Г. Сковорода", видана у київському видавництві "Дзвін" у 1919 р. і поширювана в Українській Народній Республіці доби Директорії Симона Петлюри за ціною 3 гривні 20 шагів. Автором цієї праці був національно-свідомий історик, представник Генерального Секретаріату Української Центральної Ради Григорій Андрійович Коваленко (1864-1938), який друкувався, як у даному випадку, під псевдонімом "Гр. Гетьманець". Його ж перу належить й інша книжка з вітчизняної сквородіани - "Григорій Сковорода, його життя і твори", видана у Полтаві у 1919 р.

В експозиції виставки представлена праця іншого видатного історика тих часів — Павла Григоровича Клепатського (Клепацького) (1885-1938), що у 1917 р. був членом Української Центральної Ради, а впродовж 1918-1921 рр. працював професором в Українському університеті у Кам'янці-Подільському. Розвідка вченого "Український мандрівний філософ Григорій Савич Сковорода" вийшла у Катеринославі у 1920 р. Того ж таки року у Катеринославі вийшов біографічний нарис про Г.С. Сковороду, перекладений "з московської мови". Книгу видав тамтешній Союз споживчих товариств, який, вочевидь, з питань безпеки приховав ім'я автора під псевдонімом "С.Р."

Фундатором української радянської сквородіани став видатний історик Дмитро Іванович Багалій (1857-1932). В експозиції представлено його працю "Український

мандрований філософ Григорій Савич Сковорода", що вийшла друком у Харкові в 1926 р. Названа книга буда видана двома мовами (українською та російською) і отримала вищу премію від Всеукраїнського комітету сприяння вченим. У серії "Культурно-історична бібліотека під редагуванням професора Д.І. Багалія" у 1920 р. вийшла праця видатного музиканта, театрального діяча і науковця Гната Мартиновича Хоткевича (1877-1938) "Григорій Савич Сковорода (український філософ). Короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів з нагоди 125-літньої річниці з дня смерті". Дослідження зі скovorодіани уміщені у "Науковому збірнику Харківської науково-дослідчої кафедри історії України", що вийшов у 1924 р.

Окрім названих друкованих раритетів в експозицію виставки увійшов біографічно-ліричний роман "Григорій Сковорода", написаний Валеріаном Поліщуком (1897-1937). Книга вийшла у Державному видавництві України в 1929 р. Активний учасник українського національного відродження 1920-1930-х рр. В. Поліщук висвітлив у своєму творі "перемінне болісне та веселе життя мандрівного філософа".

Унікальним виданням, присвяченим Г.С. Сковороді, є збірник доповідей з нагоди 220-річчя народження філософа. Підготовлена академіком П. Тичиною, членом-кореспондентом П. Поповим, доктором філософських наук О. Трахтенбергом книга вийшла друком в Уфі у 1943 р., коли Академія Наук УРСР перебувала в евакуації у Башкирії.

Візуальний ряд виставкової експозиції прикрашають плакати, що відображають зовнішній вигляд філософа та наводять різноманітну інформацію про нього. Слід зазначити, що друковані в українських виданнях портрети Г.С. Сковороди є однотиповими і скопійовані, вочевидь, з прижиттєвого офорту, виконаного професором Мате. До уваги відвідувачів виставки представлено аркушеві друки 1940-х рр.: "Я вже давно славлю бідноту. А мой жребий с голяками" (кольоровий плакат-стінгазета, художник А. Павловський), "Г.С. Сковорода (плакат-портрет: літографія, художник В. Касіян), "Г.С. Сковорода (1794-1944) (плакат-портрет: кольорова літографія, художники С.Ф. Беседін, Г.А. Бондаренко), "Григорій Сковорода (1722-1794) (плакат-стінгазета: автотипія, художники В. Касіян, Н. Брязкун); комплекти листівок 1950-1960-х рр., що вийшли друком у видавництвах "Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР" (одна з назв сучасного видавництва "Мистецтво") та "Радянська школа".

Найбільш широко в експозиції виставки представлено скovorодіану другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Серед вітчизняних вчених, що досліджували спадщину Г.С. Сковороди, фігурують праці філософів, філологів, істориків, педагогів, богословів, краєзнавців, етнографів, музикантів. Особливу увагу привертають праці багатолітньої шанувальниці спадщини Г.С. Сковороди Анастасії Максимівни Ніженець "На зламі двох світів. Розповідь про Г.С. Сковороду і Харківський колегіум" (видавництво "Прапор", Харків, 1970 р.),

"Пам'ятні місця на Україні" (видавництво "Наукова думка", Київ, 1984 р., у співавторстві зі І.П. Стогнієм), яка продовжила багалийську школу сковородіани на теренах Харківщини. Зацікавленність відвідувачів викличуть філософські розвідки Дмитра Чижевського, Миколи Редька, Мирослава Поповича, Євгена Гливи, Тетяни Чернеги, Григорія Верби, Тараса Кононенка; філологічні праці Леоніда Ушкалова, Наталії Мех, Лідії Гнатюк, Тетяни Шевчук, Тетяни Александрович. Окрему частину експозиції становлять численні автореферати від здобувачів наукових ступенів, що присвячені різноманітним аспектам життя та творчості Г.С. Сковороди.

Грунтовною збіркою різноформатних та різножанрових матеріалів про Григорія Савича Сковороду є колективна монографія, підготовлена Академією Наук Української РСР до дня святкування 250-річчя з дня народження філософа.

Відвідувачам виставки слід звернути увагу на таку експоновану книгу, як "Наш перворозум. Григорій Сковорода на портреті і в житті", що уміщує значний ілюстративний загал, пов'язаний з біографією мислителя (автори-упорядники В. Стадниченко, М. Шудря; видано київським видавництвом "Спалах" у 2004 р.). Захоплююча розповідь про філософа викладена у книзі "Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима", написаній видатним українським письменником-шістдесятником, філософом за фахом Валерієм Шевчуком (видано у 2008 р. університетським видавництвом "Пульсари" у Києві). Значним надбанням вітчизняної сковородіани є "Повна академічна збірка творів Григорія Сковороди", що вийшла в Харкові у 2016 р. за редагуванням професора Л. Ушкалова.

Прикрасою експозиції стала добірка нотних видань, що вийшли останнім часом: "Музичні інсценівки за мотивами "Байок харківських" Г. С. Сковороди (автори С. Я. Школьнік, Н. Л. Келіна; видавництво "Аксіома" Кам'янець-Подільський, 2007); "Сад Божественних пісень: музична збірка на вірші Григорія Сковороди (автор Петро Приступов, переклад з давньоруської П. Приступов, В. Шевчук: видавництво Адеф-Україна, Київ-Ерфурт, 2018); "Творчість Г. Сковороди у музиці: інструментальні і вокально-інструментальні твори (автор Микола Губар, видавництво "Основа", Київ-Переяслав-Хмельницький, 2019); "Осягнення: поезії та вокальні твори. 300-літтю українського велета духу Григорія Савича Сковороди присвячується (автори музики Петро Лойтра, Володимир Стеценко; автор слів Д. Шупта; видавництво "Букрек", Чернівці, 2020).

Отже, колектив Книжкової палати України запрошує відвідувачів виставки "Г.С. Сковорода у друкованих виданнях України: 300-річчю від дня народження мислителя присвячується" у вдумливий і повчальний світ сковородіани.

Завідувачка Державним архівом друку
Книжкової палати України імені Івана Федорова,
кандидатка історичних наук, доцентка Л.В. Дояр